

- нормативно забезпечення частно-державного партнерства в реалізації педагогічної підтримки професійного самоопределення.

Для підвищення якості рішення проблеми професійної орієнтації учасників молоді цілеспрямовано:

- розробити та реалізувати на практиці комплексну програму дослідження, включаючи питання особистості, соціальної та професійної самоопределення;
- включити в структуру фундаментальних та прикладних досліджень відділення професійної освіти РАО додатковий проєкт "Методологія, теорія та практика педагогічної підтримки соціально-професійної самоопределення учасників молоді в умовах неперервної освіти".

Нелля НИЧКАЛО

академік НАПН України, зарубіжний член РАО, професор, м. Київ

ПРОФЕСІЙНА ПЕДАГОГІКА І ПЕДАГОГІКА ПРАЦІ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОШУКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Розглядаються методологічні аспекти професійної педагогіки і педагогіки праці у контексті теорій видатних вчених Сергія Яковича Батишева і Тадеуша Вацлава Новацького. Окреслюються перспективи розвитку цих педагогічних субдисциплін в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів, динамічних змін на національних ринках праці.

In the article the methodological aspects of professional pedagogy and labour pedagogy in the context of theories of outstanding scientists Sergiya Yakovycha Batysheva and Tadeusha Vatslava Novatskogo are considered. The perspectives of development of these pedagogical sub-disciplines in terms of globalization and integration and rapid changes of labour markets are outlined.

Професійна педагогіка і педагогіка праці як наукові субдисципліни повстали в один час, в одну історичну добу – на початку 70-х років ХХ століття. Відтоді минуло понад чотири

десятиліття, впродовж яких відбувалися помітні політичні, соціально-економічні зміни, народилися нові концепції і теорії, посилилися глобалізаційні процеси, набула грандіозних масштабів міграція. Зрозуміло, що усе це не могло не вплинути на світ праці, зайнятість населення, зростання безробіття, ускладнення в працевлаштуванні громадян різних категорій.

Водночас стрімкий науково-технологічний розвиток, результати наукових досліджень, впровадження сучасних інформаційних і виробничих технологій, використання техніки нового покоління впливають на розвиток глобального і національних ринків праці, на інтегрування видів трудової діяльності і професій. Ці багатоканальні й тісно взаємопов'язані процеси зумовлюють об'єктивні зміни в системах професійної освіти і навчання різних країн, потребують їх модернізації на основі випереджувального підходу.

Глобалізаційні зміни, що відбуваються в усьому світі, посилюють прогностичну функцію науки, поглиблюють процеси інтеграції і диференціації, впливають на формування нових субдисципліни в різних наукових галузях і, зокрема, в педагогіці. Одним із багатьох свідчень цього процесу є професійна педагогіка і педагогіка праці як наукові субдисципліни.

Передусім звернемося до визначення **професійної педагогіки**, обґрунтованого видатним російським вченим Сергієм Яковичем Батишевим. Він йшов до цієї наукової дисципліни від глибокого розуміння кадрових потреб підприємств різних економічних галузей – від виробничої педагогіки. У 1976 р. провідний науковець в цій галузі публікує винятково важливу працю “Производственная педагогика”. На нашу думку, в ній закладено науковий фундамент для становлення і розвитку професійної педагогіки. І вже в наступному році у московському видавництві “Высшая школа” побачило світ друге видання книги “Основы профессиональной педагогики” за ред. С. Я. Батишева і С. О. Шапоринського (1).

Про утвердження професійної педагогіки як галузі наукового знання свідчать два видання підручника “Профессиональная педагогика” (у 1997 та 1999 роках). Їх тиражі ро-

зійшлися дуже швидко. Адже такий підручник у світовій практиці, зокрема, в пострадянських країнах, з'явився вперше. Водночас наголосимо: справа не в тому, що таке видання було здійснено вперше. А передусім в тому, що запропоноване вченим визначення професійної педагогіки було обґрунтовано відповідно до наукознавчих критеріїв. Як і інші науки, професійна педагогіка має свій категоріальний і науковий апарат, свої характерні особливості, зумовлені тими складними явищами і процесами, котрі вивчає ця наука. Третє видання підручника "Профессиональная педагогіка" вийшло в світ вже тоді, коли перестало битися серце Сергія Яковича Батишева (2). Наукову ідею і справу життя свого Вчителя продовжили учні – доктори педагогічних наук Антоніна Біляєва, Олександр Новиков, Тетяна Ломакіна, Ілля Стариков, Світлана Чистякова, Маргарита Яковлева, Юхим Осовський та інші вихованці батишевської наукової школи професійної педагогіки.

У передмові до третього видання цього підручника наголошено на його принциповій відмінності від попередніх. Незважаючи на те, що в перших двох виданнях підручник називався "Профессиональная педагогіка", але здебільшого це була педагогіка нижчої (початкової) професійно-технічної освіти. До речі, так називалася ця система в колишній Царській Росії, до якої входили нижчі технічні училища, ремісничі училища, школи ремісничих учнів та інші типи професійних навчальних закладів (3). Як нижча початкова професійна освіта ця система функціонувала до кінця 20-х років ХХ століття. Відомо, що в другій половині 90-х років минулого століття й на початку ХХІ століття у Російській Федерації на законодавчому рівні було повернуто назву "початкова професійна освіта".

Незважаючи на великий ідеологічний тиск, українські вчені не підтримали наполегливих пропозицій російських адміністративних кіл щодо введення цієї назви в документальний і науковий обіг в Україні. Як відомо, вона зародилася більше ніж століття тому й відійшла в історичне минуле. Та й росіяни у 2010 році також "відійшли" від цієї, на нашу думку, невдалої назви системи, що покликана здійснювати підготовку висококваліфікованого робітничого персоналу.

Академіком Сергієм Батишевим розроблено теорію ступеневої системи підготовки і підвищення кваліфікації робітників на виробництві, що уможлиблювала формування робітників широкого профілю. До цього слід додати і теорію стадійного навчання як основу підготовки в професійних навчальних закладах робітників-професіоналів (4). Отже, вчений обґрунтував засади цілісного розвитку системи професійної освіти, яка є важливою підсистемою освіти й водночас самостійною системою. Відповідно вона має свою мету, завдання, функції, а також соціально-економічні і психолого-педагогічні механізми їх реалізації. Це потребує наступності на різних етапах професійного розвитку особистості.

Не можна забувати про те, що не дали позитивних результатів запропоновані теоретичні і практичні підходи, спрямовані на автономізацію різних освітніх підсистем та виробничої сфери. У Концепції неперервної освіти – освіти впродовж життя, основні положення якої обґрунтовано у доповіді ЮНЕСКО “Освіта: потаємний скарб”, підготовленої під керівництвом Жака де Лора, викладено багато інноваційних ідей щодо наступності, взаємозв’язку, наскрізності, диференціації та індивідуалізації процесу підготовки професіонала.

Враховуючи це, дослідники зазначають, що “об’єктом професійної педагогіки є не тільки відносно вузька сфера спеціальної (професійної) підготовки людини до праці, але і вся цілісна система освіти” (5). У зв’язку з таким визначенням наголосимо, що сфера підготовки людини до праці не є вузькою. Вона досить широкоаспектна, міждисциплінарна й інтегрує знання та види діяльності у різних суспільних сферах. Поряд з цим не можна ігнорувати думку про те, що ця сфера є не лише об’єктом професійної педагогіки. Інші галузі наукового знання також охоплюють широкий спектр проблем, пов’язаних з підготовкою майбутнього трудівника, з формуванням його професійно важливих якостей.

Вважаємо, що заслуговує позитивної оцінки визначення предмета професійної педагогіки як “процесу формування професійно важливих якостей особистості з урахуванням спе-

цифічних особливостей того чи іншого рівня й профілю". Хоча, на нашу думку, не можна обмежувати предмет цієї субдисципліни лише процесуальним аспектом. Теоретичні і методичні засади, покладені в основу відбору і структурування змісту навчання (із загальноосвітніх, спеціальних дисциплін та виробничого навчання і практики), програмно-методична документація для підготовки кваліфікованих робітників, класифікація технологій – усе це знаходиться в сфері інтересів професійної педагогіки. Отже, зміст навчання, методи, засоби, організаційні форми і технології невід'ємно пов'язані із системою цілей професійної педагогіки.

Як відомо, у науковому обігу в пострадянських країнах використовувалося поняття "виробнича педагогіка" як галузь педагогічної науки, що вивчає закономірності навчання і виховання працюючих, їхню переорієнтацію на нові засоби виробництва, підвищення кваліфікації, перенавчання на нові професії. Необхідність наукових розробок в цій галузі зумовлюється об'єктивними законами розвитку як матеріального, так і духовного виробництва.

Оскільки зміст цього поняття передусім спрямований на працююче доросле населення, то мимоволі виникає думка щодо його органічного взаємозв'язку з такою педагогічною субдисципліною як андрагогіка. "Виробнича педагогіка вивчає закономірності навчання і виховання в умовах виробничо-трудової діяльності людей з урахуванням їхніх фізичних і психічних особливостей, а також морально-етичних і суспільно-політичних умов, світогляду, розуміння свого обов'язку і відповідальності перед суспільством і колективом". Погоджуючись із запропонованим визначенням суті цього поняття, зазначимо, що його зміст потребує певного уточнення з урахуванням особливостей розвитку ринкової економіки і зміни форм власності в незалежних державах.

Що ж стосується професійної педагогіки, котра розглядається дослідниками як галузь педагогічної науки, то її предметом є закономірності підготовки робітників високої кваліфікації в навчальних закладах системи професійно-технічної

освіти. “Професійна педагогіка вивчає, як зміст професійно-технічної освіти визначається потребами суспільства і як він змінюється у зв’язку із соціальним і науково-технічним прогресом. Вона також вивчає особливості (специфічні закономірності) засвоєння науково-технічних знань, формування професійно-технічних вмінь, якостей особистості, зумовлених професійними вимогами, розвитком особистості учня в цілому. Професійна педагогіка вивчає мету і специфічні особливості виховання учнів в умовах професійно-технічної школи, зв’язки і залежності між загальними і специфічними методами виховання в цих умовах, особливості формування світогляду учнів. Вона також обґрунтовує положення щодо засад організації управління навчально-виховним процесом у системі професійно-технічних навчальних закладах різних типів й різного галузевого спрямування. Складовими наукового фундаменту професійної педагогіки, поряд із загальною, є загальна і педагогічна психологія. Вона також спирається на відповідні технічні й економічні науки” (там само). До цього визначення вважаємо за доцільне додати положення щодо взаємозв’язку професійної педагогіки з філософією, соціологією і психологією праці, ергономікою, гігієною праці тощо.

Таким чином, осмислення змісту понять “виробнича педагогіка” і “професійна педагогіка” уможлиблює висновок, що вони не є окремими галузями педагогічної науки. На нашу думку, це актуальне питання доцільно розглядати на основі інтегрованого підходу. Адже інтегрування змісту і видів діяльності, спрямованих на оволодіння майбутньою професією, професійний розвиток особистості, адаптацію до нових соціально-економічних і виробничих умов, а також професійну гнучкість в умовах динамічних змін на ринку праці – усе це дозволить забезпечити підготовку конкурентоспроможного персоналу для різних економічних галузей. Висловлюємо переконання, що такий підхід, уможливить закономірний перехід від окремих галузей педагогіки до нової наукової субдисципліни – професійної педагогіки.

Для педагогіки характерною є інтердисциплінарність. Цей аспект потребує звернення до питань, пов’язаних з розвитком

науки на різних історичних етапах. Як відомо, в ХІХ столітті розширилися функції науки: до світоглядної додалася ще одна – бути продуктивною силою. У першій половині ХХ століття наука стала перетворюватися в соціальну силу. Регулюючи різні види людської діяльності, вона вплинула на розвиток різних сфер соціального життя. В умовах глобалізаційних процесів і глобальних криз особливої гостроти набула проблема нових світоглядних орієнтацій людства й відповідного переосмислення функцій науки. Як зазначає російський філософ В. С. Стьопін, “її домінування в системі цінностей культури багато в чому було пов'язано з її технологічною проекцією. Сьогодні важливим є органічне поєднання цінностей науково-технологічного мислення з тими соціальними цінностями, що представлені мораллю, мистецтвом, релігійним і філософським осягненням світу” (6). Таке поєднання являє собою новий тип раціональності. Починаючи з ХVІІ століття, дослідники виділять три типи раціональності: класичну (ХVІІ – початок ХХ століття); неокласичну (перша половина ХХ століття); постнекласичну (кінець ХХ століття) (там само).

Схарактеризуємо коротко лише останній тип, оскільки його становлення і розвиток у часовому просторі збігається із заснуванням педагогіки праці і професійної педагогіки як галузей наукового знання і педагогічних субдисциплін. Постнекласична раціональність “враховує співвіднесеність знань про об'єкт не тільки із засобами, але і з ціннісно-цільовими структурами діяльності, передбачаючи експлікацію внутрішньонаукових цінностей і їх співвідношення із соціальними цілями і цінностями”. Поширення об'єктів сучасних біотехнологій, передусім генної інженерії, медико-біологічних об'єктів, крупні екосистеми, людино-машинні системи, стрімкий розвиток комп'ютерних наук і відповідно – інформаційних технологій – усе це помітно впливає на динамічні зміни в праці людини, її підготовку до оволодіння професіями, її неперервну освіту і професійний розвиток на всіх етапах трудової діяльності.

Звернемося до деяких важливих аспектів, пов'язаних з такою субдисципліною як педагогіка праці. У четвертому томі

польської “Педагогічної енциклопедії XXI століття” викладено таке визначення: “Педагогіка праці – наукова субдисципліна, предметом досліджень якої є праця людини, її багатоаспектне обґрунтування, її соціальний і виховний вплив на особистість; особливо важливе місце тут належить реляції в системі “людина – виховання – праця”. Предмет педагогіки праці становлять ті всі системи і зв'язки допредметнозмістові, через які передусім розвивається ідея підготовки людини до професійної праці, а також ідея щодо сприятливих умов для багатосторонньої успішної участі людини в цій праці. Отже, під педагогікою праці належить розуміти ту педагогічну дисципліну, предметом інтересів і досліджень якої є проблеми виховання через працю, загальнотехнічного навчання, орієнтації, професійного порадицтва і дорадства, допрофесійної освіти, професійного навчання і виховання, неперервної освіти працюючих і безробітних, а також освітні і гуманістичні проблеми закладу праці”.

На нашу думку, таке визначення педагогіки праці як наукової субдисципліни є методологічно обґрунтованим. Закладені в ньому положення заслуговують підтримки й водночас відкривають можливості для започаткування нових напрямів педагогічних досліджень в умовах динамічних змін на сучасному ринку праці.

Одним з таких надзвичайно важливих напрямів є інтердисциплінарність. Закономірним є те, що інтердисциплінарність пронизує монографії, підручники і навчальні посібники, авторами яких є польські вчені – засновники педагогіки праці. Наприклад: “Metodologia pedadodiki pracy” (“Методологія педагогіки праці”) за ред. Т. Новацького (1978 р.); “Podstawy pedagogiki pracy” (“Засади педагогіки праці”) З. Вятровського (чотири видання – останнє змінене – у 2005 р.). Це також характерно для праць білоруських, німецьких, російських, українських, чеських та вчених інших країн.

Проблема інтердисциплінарності глибоко обґрунтована професором З. Вятровським – учнем Т. Новацького. Заслуговує

на увагу здійснений ним аналіз місця педагогіки праці серед наук про працю, зокрема:

філософія праці і педагогіка праці;
психологія праці і педагогіка праці;
соціологія праці і педагогіка праці;
наукова організація праці і педагогіка праці;
праксеологія і педагогіка праці (7).

На нашу думку, важливе значення має теоретичне обґрунтування З. Вятровським положень щодо місця педагогіки праці в системі наук. Вчений виявляє взаємозв'язки не лише з філософськими, соціальними науками, а й технічними науками, а також із господарським життям своєї країни. Не випадково Т. Новацький у статті "Pedagogika pracy" ("Педагогіка праці"), включеної до "Leksykonu pedagogiki pracy" ("Лексикону педагогіки праці") наводить саме такий логічний підхід, що методологічно обґрунтовано відображає місце педагогіки праці в комплексі наук.

У зв'язку з цим наголосимо на винятково важливому значенні взаємозв'язків у системі "професійна педагогіка – педагогіка праці – психологія праці". У цій тріаді більш детально проаналізуємо третю складову. "Предметом вивчення психології праці є людина як учасник процесу створення цінностей споживання. Психологія праці вивчає психологічні закономірності, психічні процеси й властивості особистості від взаємозв'язку з предметами. знаряддями праці та з фізичним і соціальним середовищем" (8). Вважаємо, що таке визначення є методологічно обґрунтованим. Принципово важливе значення має врахування сукупності внутрішніх і зовнішніх чинників, їх взаємовпливу і взаємозв'язків, фундаментом яких є системний підхід.

Доречно зазначити, що це також притаманно і педагогіці праці, і професійній педагогіці. Сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників може змінюватися, оновлюватися й збагачуватися, що спричиняє появу нових суперечностей. А вони, в свою чергу, об'єктивно зумовлюють потребу інноваційних пошуків, побудови й реалізації нових моделей соціального партнерст-

ва, впровадження нових педагогічних і виробничих технологій з урахуванням динаміки змін в різних економічних галузях. За таких умов постає питання щодо посилення зв'язків цієї тріади з педагогічною і віковою психологією, психофізіологією, медичною психологією, соціологією праці, професієзнавством, економікою праці, а також з іншими галузями наукового знання.

Звертаючись до спадщини С. Батишева, зазначимо, що з 60-х – початку 70-х років ХХ століття він особливо наголошував на тісному взаємозв'язку спочатку виробничої, а згодом – професійної педагогіки з економікою, з різними соціально-економічними галузями і технічними науками, з розвитком технічного мислення. Зміст праці він розглядав невід'ємно від професійної структури робітничих кадрів в умовах науково-технічного прогресу.

Засновники професійної педагогіки і педагогіки праці професори Сергій Батишев і Тадеуш Новацький спрямовували свій науковий пошук на обґрунтування філософії педагогіки праці і філософії професійної педагогіки, історії й особливостей їх зародження, становлення і перспектив розвитку. Під їхнім науковим керівництвом створено фундаментальні енциклопедичні праці, які є цінним науковим доробком й впливають на розвиток педагогічної науки в Республіці Польща, Україні, Російській Федерації та в інших пост соціалі.

Ця діяльність позитивно впливає на продовження вже відомих і започаткування нових досліджень з педагогіки праці, професійної педагогіки, а також з теорії і методики професійної освіти. Знаходять нове “дихання” й дослідницьке бачення обґрунтовані цими вченими ідеї неперервної професійної освіти, професійного розвитку особистості, ступеневої системи підготовки і підвищення кваліфікації робітників на виробництві, взаємозв'язку загальноосвітньої і професійної підготовки учнів у професійних навчальних закладах, професійного виховання молоді, її інноваційної підготовки на основі випереджувального підходу, обґрунтовані в працях професорів Сергія Батишева, Ігоря Смирнова, Тадеуша Новацького, Тадеу-

ша Левовицького, Зигмунда Вятровського, Станіслава Качора, Францішека Шльосека, Світлани Чистякової, Олександра Новикова, Олександра Батишева та іншых навуковців.

В лоні украінських навуковых шкіл зростае нова генерацыя вчених – Наталія Бідюк, Григорій Васянович, Роман Гуревич, Олександра Дубасенюк, Ларыса Лук’янова, Олена Огіенко, Олена Отіч, Валентына Радкевіч, Валентын Рыбалка, Олександр Романовський, Галына Яворська та іншы.

Навукова спадшына та імена засновніків педагогікі праці і професійной педагогікі пошанованы в багатыох краінах, зокрема у Рэспубліцы Польшы, в Расійскай Федэрацыі, Украіні та в іншых дэргавах. Навуковы доробок Сергія Батышева, Тадеуша Новацкаго та іншых выдатных вчених будзе жыці й творчо прадвужыватыся новымі пакаліньнямі вчених.

Отже, тэарэтыко-мэталодалогічны фундамент, закладены засновнікамі педагогікі праці і професійной педагогікі, відіграе прагностычну функцыю в новых умовах інфармацыйна-тэхналагічнага развукту, глабалізацыйных та інтэграцыйных працэсіва.

Літэратура

1. Основы профессиональной педагогики. Издание второе, переработанное и дополненное / под ред. С. Я. Батышева и С. А. Шапоринского // Профпедагогика. — М. : “Высшая школа”, 1977. — 503 с.
2. Профессиональная педагогика : учебник / под ред. Батышева С. Я., Новикова А. М. Издание 3-е, перераб. — М. : Ассоциация “Профессиональное образование”, 2010. — 456 с.
3. Профтехосвіта Украіны: ХХ століття : Енциклопедычне выданьня / за ред. Нычкало Н. Г. — К. : Выдавныцтво “Артек”, 2004. — С. 411—419.
4. Энциклопедия профессионального образования : в 3-х т. / под ред. С. Я. Батышева. — М., АПО, 1998. — 568 с. Т. 1. (А—Л). — 1998. — С. 65.
5. Профессиональная педагогика / под ред. Батышева С. Я., Новикова А. М. Издание 3-е, перераб. — М. : Ассоциация “Профессиональное образование”, 2010. — С. 12.
6. Стюпін В. С. Наука // Всемирная энциклопедия: Философия / главн. науч. ред. и сост. — А. А. Грыцанов. — М. : АСТ, Мн. : Харвест, Современный литератор, 2001. — С. 674.
7. Zygmunt Wiatrowski. Podstawy pedagogiki pracy. Wydanie czwarte — zmienione. Bydgoszcz. 2005. — S. 49—54.
8. Баклицький І. О. Психологія праці : підручык. — 2-ге выд., перероб. і доп. — К. : Знання, 2008. — С. 14.